

BOŽENA VRANJEŠ-ŠOLJAN: STANOVNIŠTVO GRADOVA BANSKE HRVATSKE NA PRIJELAZU STOLJEĆA, Zagreb 1991, str. 296

U Banskoj Hrvatskoj bilo je krajem 19, odnosno početkom 20. stoljeća 17 naselja s pravnim statusom grada, još 14 naselja imalo je preko 5 000 stanovnika, a ukupno je bilo stotinjak naselja s više od 2 000 stanovnika. Analiza demografskog, gospodarskog i društvenog razvoja tih naselja predmet je ove knjige. Autorica je u analizu uključila i grad Rijeku, koja je imala poseban položaj. U istraživanju se koristila podacima statističkih ustanova, izvještajima gradskih i županijskih uprava i drugim izvorima.

U uvodu svoje knjige (9 – 31) Božena Vranješ-Šoljan dala je pregled znanstvene literature iz područja statistike i povijesne demografije. Istaknula je ulogu Zemaljskog statističkog ureda, osnovanog 1875. u Zagrebu, kao i doprinos nekih starijih statističara i demografa (Petra Matkovića, Frana Vrbanića, Milovana Zoričića, Milana Kressera) i suvremenih znanstvenika razvoju povijesne demografije.

Prvi dio knjige (37 – 91) posvećen je analizi sastava naselja u Banskoj Hrvatskoj 1890 – 1900. i 1900 – 1910. godine prema pravnom statusu, opsegu stanovništva i teritorijalnom rasporedu. Smatrajući da za potpunu analizu nije bilo dovoljno uzeti samo 17 gradova, autorica je u svojim razmatranjima obuhvatila sva naselja s više od 2 000 stanovnika, kojih je 1910. bilo 100. Status grada u županijama imala su sljedeća naselja: Senj, Bakar, Karlovac, Petrinja, Sisak, Bjelovar, Križevci, Koprivnica, Brod, Požega, Mitrovica, Petrovaradin i Srijemski Karlovci, a četiri grada (Zagreb, Varaždin, Osijek i Zemun) imala su status županije i bila su neposredno potčinjena upravi Zemaljske vlade u Zagrebu. Godine 1890. u Hrvatskoj i Slavoniji u 17 gradova živjelo je 152.982 stanovnika (7 %), u 71 većem naselju 234.083 stanovnika (11 %), a u naseljima s manje od 2 000 stanovnika, kojih je bilo 7208, živjelo je 1.799.345 stanovnika. Deset godina kasnije broj gradova ostao je isti, ali s većim brojem stanovnika (185.720). Većih naselja bilo je 83, a u njima je živjelo 279.708 stanovnika, dok je u 7840 ostalih mjesta bilo 1.935.338 stanovnika. U postocima to izgleda ovako: u gradovima je živjelo 8 %, u većim mjestima 12 %, a u manjim naseljima i selima 80 % stanovništva. Godine 1910. u 17 gradova živjelo je 221.296 stanovnika (8 %), u 100 većih mjesta 336.807 (13 %), a u manjim mjestima i selima 2.044.441 stanovnik (79 %). Iz ovoga je vidljivo da se stanovništvo gradova u Hrvatskoj i Slavoniji u dvadeset godina (1890 – 1910) povećalo za 44,65 %. Porast nije bio ravnomjeran po svim županijama. Najveći porast bio je u zagrebačkoj i požeškoj županiji, a najmanji u modruško-rijekačkoj i varaždinskoj.

U drugom dijelu knjige (93 – 203) govori se o ekonomskoj strukturi gradskog stanovništva Banske Hrvatske između 1900 – 1910. godine. Budući da analiza društveno-ekonomske strukture 117 naselja s više od 2 000 stanovnika ne bi bila svrhovita, autorica je za dalju analizu odabrala samo naselja s pravnim statusom grada.

Najprije je ukratko prikazala opću ekonomsku strukturu stanovništva Banske Hrvatske između 1890 – 1900. i 1900 – 1910. godine. Na prijelazu stoljeća u Banskoj Hrvatskoj je postojalo 11 izv. "razreda glavnog zanimanja". Božena Vranješ-Šoljan analizirala je stupanj razlike u ekonomskoj strukturi između 17 gradova i ostalog područja u Banskoj Hrvatskoj u razdoblju 1900 – 1910. i prikazala kako je izgledala ekonomska struktura gradova u apsolutnom broju i u postotku. Zatim je izvršila pojedinačnu analizu razvoja i ekonomske strukture stanovništva u 17 gradova u navedenom razdoblju. Neki su gradovi doživjeli demografski i ekonomski procvat, dok su drugi stagnirali ili čak i zaostajali. Zagreb, Rijeka, Sisak, Osijek i Brod razvili su se u industrijsko-obrtnička središta, dok je ostalim gradovima glavno obilježje davala obrtnička proizvodnja.

Treći dio knjige (205 – 264) posvećen je analizi društveno-ekonomskog sastava vodećeg staja stanovništva u gradovima i većim naseljima Banske Hrvatske 1910. godine. Zbog teškoća s kojima se susretala u istraživanju sastava cjelokupnog stanovništva u većim naseljima, najviše

zbog nedostatka i neujednačenosti izvora, Božena Vranješ-Šoljan analizirala je strukturu vodeće društvene grupe u koju su bili uključeni pripadnici različitih društvenih slojeva gradskog stanovništva. Budući da nije uspjela skupiti sve potrebne podatke iz 1900, odustala je od planiranog pokušaja usporedne analize i ograničila se na kvantitativnu analizu podataka o članovima osam županijskih skupština i gradskih skupština Zagreba i Zemuna (za Rijeku, Osijek i Varaždin nije pronašla podatke) iz 1900. godine. U kompjutoru su se našli podaci o 1090 članova županijskih skupština, 49 članova zagrebačke i 30 članova zemunske skupštine, ukupno 1169 osoba. Od tog broja 427 skupštinaru živjelo je u gradovima ili naseljima s više od 5 000 stanovnika.

Autorica je najprije usporedila društveni status, ekonomski status i imovnu strukturu skupštinaru prema županijama i gradovima, a zatim analizirala udio skupštinaru iz gradova i većih naselja u ukupnom sastavu županijskih i gradskih skupština 1910. godine. Apsolutno najveći broj skupštinaru s prebivalištem u gradu/većem naselju bio je u zagrebačkoj županiji (79 od ukupno 240 skupštinaru u toj županiji), a apsolutno najmanji broj bio je u varaždinskoj županiji (samo 9 od ukupno 134). Gradovi i veća naselja privlačili su u većem broju skupštinare iz redova činovništva i plemstva, dok su skupštinari iz svećeničkih redova češće stanovali u manjim mjestima i selima. U daljoj analizi autorica je prikazala u kakvom su međusobnom odnosu društvena, ekonomska i imovna obilježja skupštinaru s obzirom na to stanuju li u gradovima/većim naseljima ili u manjim mjestima i selima. Na kraju je analizirala i udio svakog pojedinog grada odnosno većeg naselja prema obilježjima skupštinaru. U tu svrhu svrstala je gradove i veća naselja u tri grupe. U prvu je ušao samo Zagreb, u kojem su živjela 82 skupštinaru; u drugoj se nalazi 20 mjesta u kojima je prebivalo između 6 i 3 skupštinaru; a treću skupinu čini 11 mjesta u kojima je stanovalo do 5 skupštinaru.

U prilogu knjige (271 – 281) autorica je dala tablice s podacima o aktivnom i uzdržavanom stanovništvu prema 11 statističkih grupa djelatnosti koje postoje u popisima 1890, 1900. i 1910, zatim tablice razlike 1890 – 1900, 1900 – 1910. i 1890 – 1910. te tablice s istim podacima za svih 17 gradova i 8 županija.

Već iz ovoga prikaza vidljivo je da u knjizi nema podataka o nacionalnom sastavu stanovništva gradova. Razlog je u tome što službene statistike Austro-Ugarske nisu poznavale odrednicu "nacionalnost" u popisima stanovništva. Postoje podaci o vjerskoj opredijeljenosti i o materinjem jeziku, ali svako uopćavanje na osnovi toga može dovesti do zaključaka koji nemaju znanstvenu utemeljenost. Imajući to na umu, Božena Vranješ-Šoljan nije se upuštala u procjene o nacionalnoj strukturi u Banskoj Hrvatskoj na prijelazu 19/20. stoljeće, nego je prikazala društveno-ekonomsku strukturu stanovništva gradova i većih naselja i strukturu vodećih slojeva gradskog stanovništva u tom razdoblju.

Knjiga je obogaćena reprodukcijama onovremenih razglednica gradova te s nekoliko karata i grafikona koji plastičnije prikazuju brojčane pokazatelje.

Damir Agičić

**IGOR KARAMAN: JADRANSKE STUDIJE. PRILOZI
EKONOMSKO-SOCIJALNOJ HISTORIJRI RIJEKE, HRVATSKOG PRIMORJA I
DALMACIJE OD XVIII. DO XX. STOLJEĆA. Izdavački centar Rijeka, 1992.**

Period života gotovo cijele istočne jadranske obale u XVIII. st. obilježen je uglavnom ne baš sjajnom upravom tim krajem od strane oslabljene i prestare Mletačke Republike, a u XIX. i u početku XX. st. uglavnom samo Austrije. Prva država u svojini drži zapadnu, južnu i jugoistočnu

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

IZDAVAČ: Društvo za hrvatsku povjesnicu

REDAKCIJSKI ODBOR
Mirjana GROSS, Zagreb
Ivan KAMPUŠ, Zagreb
Tomislav RAUKAR, Zagreb
Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK
Ivan KAMPUŠ

LEKTOR I KOREKTOR
Branko ERDELJAC

Adresa uredništva:
Savez povijesnih društava Hrvatske
Historijski zbornik
Zagreb, Filozofski fakultet, Ul. Đure Salaja 3

Narudžbe šalžite na adresu:
Filozofski fakultet, Odsjek za povijest, za Historijski zbornik
Zagreb, Ul. Đure Salaja 3

Cijena ovog broja iznosi 20 000 HRD

Izdavanje časopisa sufinancira
Ministarstvo za znanost Republike Hrvatske
Industrogradnja, Zagreb, Savska c. 66 – potpomogla tiskanje rasprave
o Božidaru Magovcu

Slog i prijelom na kompjutoru: DENONA, Pergošićeva 8 – Zagreb
Tisak: KRATIS, Vrapčanska 15 – Zagreb, svibanj 1993.